

12. Dipnot:

Sayfa 61, 35. Satır, "1989: 13)" ile biten cümle.
1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgali için bkz. *Odeh* 1986: 301-324.

13. Dipnot:

Sayfa 62, 8. Satır, "(Hiro, 1989: 99)" ile biten cümle.
Müslüman Kardeşler'in etkinliklerinden kaynaklanan tehditle baş etme yolunda Esad rejimi, İran-İrak Savaşı'nda İran'ı desteklemesi nedeniyle dışlandığı Arap Dünyası'yla ilişkilerinin iyileştirme yoluna gitmiş, bunu da özellikle İsrail'e karşı askeri bir hasım olarak duruşuyla sağlamıştır (bkz. *Hopwood* 1988: 65-72).

14. Dipnot:

Sayfa 62, 12. Satır, "(Hiro, 1989: 103)" ile biten cümle.
Esad 1985'te üçüncü, 1991'de dördüncü ve geçtiğimiz günlerde yapılan seçimlerle de sonuncusuna göre de beşinci kez rakipsiz olarak devlet başkanlığı pozisyonunu korumuştur.

Eski Çağlar ve İlk İmparatorluklardaki Egemen İletişim Biçimleri Üzerine Bir Değerlendirme

Özet

Bu niteliksel çalışma, eski çağlarda, özellikle Anadolu'daki egemen iletişim biçimleri üzerine odaklanmıştır. Çalışmanın temel yaklaşımı, egemen iletişim paradigmasının, iletişim ve tarih bakış açısının eleştirisidir. Eleştirisi yapılan bu paradigmanın önkoşulları olarak da aşağıdakiler öne sürülür; (a) iletişim tarihi, tüm insanlığın yararı için bir seri çizgisel teknolojik "devrim" oluşturmuştur, (b) eski çağların iletişim araçları toplumların uygarlıklarının sembolleri olmuştur ve (c) iletişim teknolojileri toplumsal değişimin etkili kaynakları olarak kabul edilmişlerdir. Böylece teknolojik yapılar ve teknolojiler toplumsal oluşumda yer alan her bireye ait nötr varlıklar olarak sunulurlar. Bu çalışma, alternatif bir yolu izleyerek, eski çağlardaki toplumsal oluşumlarda egemen iletişim biçimlerinin ortaya çıkışlarını ve işlevlerini eleştirel bir bakış açısından tartışacaktır.

İrfan Erdoğan
Ankara Üniversitesi
İletişim Fakültesi

A Qualitative Evaluation of Dominant Communication Modes in Ancient Ages and First Empires

Abstract

The present qualitative research focuses on the communication in the ancient ages emphasizing especially Anatolian region. The basic approach of the research is critical of mainstream communication tradition's view of communication and history therein (a) communication history becomes series of linear technological "revolutions" for the benefit of all human race, (b) communication artifacts of old ages become symbols of civilisations, and (c) communication technologies are considered influential sources of societal changes. Thus, technological structures and technologies are presented neutral entities belonging to every one in social formation. Following an alternative path, the present research critically discusses emergence and functions of communication modes in ancient social formations.

Eski Çağlar ve İlk İmparatorluklardaki Egemen İletişim Biçimleri Üzerine Bir Değerlendirme

Giriş

Sorun ve Kuramsal Çerçeve

İletişim genellikle Lasswellci formülden hareket edilerek tanımlanıp incelenir. Bu tür incelemeler, insanın örgütlü yaşamındaki baskın güç yapısı, egemenlik ve mücadele ilişkilerinden yoksun bir karaktere sahiptir; iletişim anı ve süreci, insan, tarih ve bu tarihe egemen özelliğini veren toplumsal üretim biçiminden soyutlanır; iletişim, en iyi biçimiyle sosyal ilişkideki "psikolojik bireye" indirgenir; buna "sosyal" eklenir ve algılar, tutumlar, davranışlar ve inançlar bu mikro seviyedeki görünümüleriyle gözlemlenerek değerlendirilir ve sonuçlar çıkarılır. İletişim tarihi, kronolojik çizgisel gelişimde, belli zamanlarda belli mucitler tarafından icat edilen ve insanlığın tümüne mal edilen teknolojik araçların tarihi olarak sunulur. Teknolojik araçlar, iletişimi ve iletişimdeki insanı biçimlendiren egemen faktör yapılıdır. Karşılıklı görevsel bağımlılık içinde yaşayan global bir dünya ve bu globaliğin post-modern düşünüyü ve yaşam biçimi oluştuğunu ileri süren iddialarla, sahte/yanıltıcı nedensellik ilişkileri kurulur. Bu iddialarda göz önüne alınmayan gerçeklerden en önde geleni, tarihin ve iletişim araçlarının kendi başlarına hiçbir şey yapamayacaklarıdır; geliştirdiği ve değiştirdiği teknolojiyle tarihi yapan insandır (Marks, 1969). Tarih, insanın tarihi ve iletişim araçları da McLuhan'ı tanımlamadaki "insanın beyninin" ve "elinin" uzantısının ötesinde toplumsal üretimin bütünleşik bir parçasıdır. Kendi tarihini yapan insan, bu yapışı kendini içinde bulduğu koşullara göre, bu koşulları koruyarak ve değiştirerek yapar. Dolayısıyla, iletişim araçları-

nın "bağımsız" değişken olarak rol oynaması, tümüyle, bu araçların insan ve örgütlü koşulları içinde yeniden ele alınıp, ona göre yeniden değerlendirilmesi gerekir. Bu ele alış da, kaçınılmaz olarak, iletişim araçlarının toplumsal üretim yapıları içinde değerlendirilmesini, örneğin kapitalist yapılar inceleniyorsa, mülkiyet yapısı ve ilişkileri içinde incelenmesini zorunlu kılar. İletişimin, örgütlü yaşamın toplumsal üretim biçimi ve ilişkileri, egemenlik ve mücadele koşulları içinde incelenmesi ve anlamlandırılması gerekir. Örneğin, İranlıların eski çağlarda ana-yollar boyu kurdukları iletişim zinciri, İran toplum yapısının hükmettiği topraklarda kurduğu dış-egemenlik iletişim sistemini anlatır. Hitit ve Sümerlerin yazıtları Hitit ve Sümer medeniyetini anlatırken, aynı zamanda iç-egemenliğin iletişimini heceler.

Schiller'in deyimiyle, teknoloji, çoğu kez örgülenmede ve gücün dağıtımında değişmelere katkıda bulunan, egemen sosyal güç sistemine hizmet eden sosyal inşadır (Schiller, 1976:51). İletişim medyası, ilk kültürlerin sözlü geleneğinden, farklı yazma ve basma biçimlerinden geçerek zamanımızdaki elektronik medyaya kadar, bütün sosyal örgütlenmelerin çalışmalarının bütünleşik bir parçası olmuştur. Bir toplumu iletişim/tarih perspektifinden anlamaya çalışmada, egemen medya doğal özellikleri bakımından düşünülmelidir (Innis, 1951). Fakat, bu düşünme, egemen medya tarafından kullanılan biçimin değerlendirilmesiyle birlikte olmalı ve aynı zamanda, iletişim (ve kültür) araştırması, egemen medyanın üretim ve örgütsel çerçevesini çevreleyen ekonomiye dayandırılmalıdır.

Amaç ve Önem

Bu niteliksel inceleme, yukarıda sunulan sorun ve kuramsal çerçeveden hareket ederek, eski çağlardaki egemenlik iletişimi üzerinde durmaktadır. İncelemenin yapılmasının gerekçesi en azından iki yanlıdır: Birincisi, bu kuramsal çerçeveye, eski çağlarda (ve elbette günümüzün) iletişimin incelemesinin Türkiye'de yok denecek kadar az (örneğin, Alemdar'ın 1981'deki incelemesi) olmasındandır. İkincisi ise, eskiyi sunan yabancı incelemelerin büyük çoğunluğunun (a) iletişimi kronolojik icatlar (iletişim devrimleri) silsilesi içinde alması, herkese mal etmenin ötesine geçilmesi ve (b) iletişim teknolojilerinin insan psikolojisi, toplum ve toplum değişiminde belirleyici bir karaktere sahip olduğu anlatımlarının ötesine geçilmesi gereğinden doğmaktadır. Bu bağlamda, bu incelemenin amacı eski çağlardaki örgütlü insan yapılarındaki iletişimin, egemenlik yanına (egemen iletişim biçimlerinin üretilmesine) ve egemenliğin iletişimine (egemenliği meşrulaştıran ideolojik biçimlendirmelere) eğilerek, Türkiye'de bir başlangıç yapmaktır.

İletişimin İnsan Yaşamındaki Konumu

İnsan kendi yaşamını nasıl ifade ediyorsa, odur: Ne olduğu, bu nedenle, hem ne ürettiği hem de nasıl ürettiğiyle çakışır. Üretim ise insanların birbiriyle ilişkisini önceden-varsayar (Marks, 1969:7, 8). İlişki ise ancak iletişimle olabilir. Dolayısıyla, neyi nasıl ürettiğiyle kendini ifade eden insan, bu ifadeyi ancak ve ancak iletişimle gerçekleştirebilir.

İnsan yaşamındaki her şey, fiziksel varlığını, kendine bakma, dinlenme ve beslenmeyle sürdürme biçimleri; kendini ve toplumu üretme araçları silsilesi; araç yapma ve kullanma becerileri ve ustalığı; giysi; ev; örgütlenme; bilgi elde etme ve tutma; fikirler; inançlar; iletişim biçimleri; iletişim araçları ve bunları kullanış tarzları sürekli bir sosyal hareketin ve değişimin ögeleridir. Dolayısıyla, iletişim, insanın yaptığı tarihsel sosyal gelişme süreçlerinin fonksiyonudur. Değişim süreci içinde, sosyal gelişmenin belli bir anında o zamana kadar geliştirilmiş tekno-

lojik araçlar ve ilişkiler ya ortadan kaldırılır ya da egemenlik ilişkileri içinde biçim ve pozisyon değişikliğine uğrarlar (Erdoğan, 1997; Siegelau, 1979:11; Engels, 1876).

İlk Yapılar ve İletişimin Başlangıcı: Sesten Diyaloğa

İlk topluluklar ve üretim

İlkel üretim biçimleri kendilerine özgü çeşitlilikler gösterir. Marks, *Alman İdeolojisi'*nde (1969:9-12) ve *Kapital'*de (1973:471-514) bu biçimlerin ilkinin orijinal kavimler veya doğal toplumlar olarak nitelendiğini. İkinci grubu ise, kavimin liderinin üretimi örgütlediği ve doğayı kullanımı kontrol ettiği akrabalık toplumu olarak tanımlamıştır. Bu ilk sosyal biçimler sınıfsız, toplumsal kararların kolektif olarak alındığı, devlet mekanizmasının olmadığı ve dolayısıyla toplumu örgütlü baskıyla yönetme olanığının bulunmadığı, akrabalık ve küçük kavim ilişkisine dayanan üretim tarzlarıydı. Toplumsal işbirliği (a) üretim araçlarının ortak sahipliğine veya kullanımına; (b) bireyin kavmine ve birincil gruba (aile ve akrabaya) doğal bağlılığında dayanıyordu. İnsan kendi temel gereksinmelerini doğadan (diğer insanlardan değil) sağlamak için uğraştı. İnsan, yaşadığı dünya ile iletişiminde ihtiyaçlarına cevap ararken kendi çevresini yaratıcılığının materyalleşen gerçekliği yaptı. Böylece, çalışarak, çevresini yapay-değişime uğrattı. Yiyeceğini, giyeceğini ve barınağını üretti. Bu dünyada ve dünya ile olan üretim ilişkisinde, kendi gerçeğini ve bilinç yapısını da biçimlendirdi. Bu koşullarda insanlararası iletişim egemenlik veya dönüşüm biçiminde değil, özneler arasındaki diyalog biçimindedir.

Öncelikle iklimi ötesine geçişte, meyvelerin, sebzelerin ve etin yiyecek olarak kullanılması ve ateşin insan yaşamına görevsel araç olarak katılmasıyla, toplayıcılık, avcılık araçları ve iletişim tarzları gelişmeye başladı. Ok ve yayın avlanma aracı olarak geliştirilmesiyle, avlanma "modernleşti." Akarsuları takip ederek veya akarsular çevresinde yerleşerek, göçebe ve yerleşik gruplar oluştu. Doğuda hayvanların evcilleştirilmesi ve

Batıda sulama ile yenilebilir bitkilerin ekilmesi, güneşte kurutulmuş briketlerin ve taşların ev yapımında kullanılması yerleşik yaşamı toprağa daha çok bağladı. Bu yeni üretim tarzı ile birlikte insanın kendini ve süreçlerini anlatması gereği de doğdu; kendisiyle ve dış dünyayla ilişkisinin iletişimi de bu üretimden çıkıp gelen yeni nitelikler kazandı.

İletişimin İlk Çağı ve İlk Diller: İşaretler ve Sinyaller

Antropolojik verilerin yetersizliği ve yorum farklılıkları gibi nedenlerle dünyada insanın ilk ortaya çıkış tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Günümüzde bu alanda yaratılış ve evrim kuramı olmak üzere iki temel egemen yaklaşım (açıklama) biçimi vardır. Her iki yaklaşım içindeki açıklamalar da belirgin ve apaçık gerçekler olarak kendini göstermemekte ve yetersiz kalmaktadır. Yaratılış kuramı, metafizik olarak nitelenir ve geçerliliği tümüyle sorgusuz inanmaya dayanır. Evrim teorisi ise biyolojik dönüşüme dayanır ve kesin kanıtları da her zaman yoktur. Bazı durumlarda kanıtlar, "benzetmeler" ve bulguların kuramsal çerçeveye sokulmasından pek öteye gitmemektedir. Evrimci açıklamaya göre, insanın ilk benzerleri *Antropoid Şebekler* olarak 20-30 milyon yıl kadar önce dünyada görülmüşlerdir. Örneğin *Proconsul Africanus* ve *Kenyapithecus Africanus* adı verilen yaratıkların 25 milyon yıl kadar önce ortaya çıktığı hesaplanmaktadır. Antropologlar, bulguları anlamlandırarak insanların gelişmesini "iki ayak üzerinde yürüyen" ve sonra "elleriyle araç yapan ve aracı kullanan" *Pekin İnsanı*, *Java insanı*, *Neanderthal adamı*, *Cromagnon adamına* doğru geliştiğini belirtirler.

İnsanın dünyada ilk olarak ne zaman görüldüğü sorusuna bitişik olarak, iletişimin ne zaman başladığı sorusu gelir. Buna cevap oldukça kesindir. İnsanın ortaya çıkışıyla birlikte insanın kendisiyle ve fiziksel çevresiyle iletişimi başlamıştır, çünkü insan biyolojik olarak yoğun ve karmaşık bir iletişim ağından oluşmuştur. Bu biyolojik iletişim-bütünü aynı zamanda "biyolojik-kendini" sürdürme çabası nedeniyle, zorunlu olarak kendisiyle ve çevresiyle iletişimde bulunacaktır. Bu, varoluşun kaçır-

ılmaz bir kuralıdır. Bu iletişimin başlangıç şekli belki de biyolojik yaşamını gerçekleştirme ve sürdürme dürtülerinin ve duygularının egemen olduğu bir biçimdir. Örneğin, açtır ve bu açlığı hisseden insan, hem bu "açlığı hissetme sürecinde" hem de "bu açlığı giderme yollarını" arama ve bulmada kendi kendisiyle ve dış dünyasıyla iletişime girer. Aksi halde biyolojik varlığını sürdürme olasılığı ortadan kalkar. Bunun anlamı oldukça açıktır; iletişim varoluşun zorunlu gereğidir.

İnsanların ne zaman ve neden birlikte yaşamaya başladığı da kesin olarak belli değildir. "Ne zaman" ile ilgili sunumlar antropolojik bulgularla tahmin edilir. "Neden birlikte yaşadıkları ise" insanın kendi fiziksel yapısına ve çevre koşullarına bakarak açıklanır. Neden olarak belirtilenlerin başında (a) insan bebeğinin uzun zaman bakıma ihtiyaç olması ve bu nedenle eşler arasında uzun birlikteliklerin gerekliliği varsayımı ve (b) dış tehlikelere karşı beraberlik zorunluluğu gelmektedir. (Childe, 1967:16). İnsanlar, toplu yaşam ile günlük faaliyetleri yürütmek için amaçlarını, tecrübelerini, istemlerini, ilişkilerini, kendilerine ve kendileriyle birlikte olanlara "anlatmak" ve yürütmek zorundadır. Bu da ancak kişilerarası iletişimin sağlanması ve geliştirilmesiyle gerçekleşebilir. Dolayısıyla, birlikte yaşayan insanlar, birbirlerini anlamak ve yaşam süreçlerini açıklamak için çeşitli iletişim araçları kullanmış ve anlam iletiminde bulunmuşlardır. Bu nedenle her topluluk, yaşadıkları koşullara göre, kendi "dilini" (sadece kelime ve sözcük kullanımı anlamına değil) geliştirmiştir. Bu geliştirilen dil, o insan grubunun yaşam koşulları için görevsellik anlamı taşır. Bunun yanı sıra diğer gruplarda da farklı dillerin gelişmesi olağandır.

İlk insanın ilişki ve iletişimde kullandığı araçlar, doğada buldukları taşlar, ağaç parçaları ve kemikler gibi doğa tarafından işlenmiş maddelerdir. Bu dönemi, insanların doğadaki maddeleri işleyerek materyal kültürlerini yaratmaları ve dolayısıyla toplumsal yapı biçimlerinin gelişmesi ve değişmesi süreci izlemiştir. Bu süreçte, başlangıçta, doğrudan doğadan alınarak kullanılan maddelerin daha etkin bir şekilde kullanılması amacıyla, örneğin yontularak biçimlendirilmesi gelmiştir.

İnsan iletişiminin gelişmesinde ilk dönem/safha işaretler ve sinyaller çağı olarak adlandırılır. Bu çağda, insan-öncesi varlıklar diğerleri gibi iletişmişlerdir. Duyular ve sezgiler önemli rol oynamıştır ve öğrenilmiş iletişim davranışı yoktur veya minimum seviyededir. Hockett ve Ascher (1968) ilk insanın iletişim biçimini, ilkel "çağırma" olarak nitelerler ve *Orta/Aşağı Miocene Çağdaki* ormanda ağaçta yaşayan insana benzeyen yaratıklarla (*proto-hominoids*) başlatırlar. Hewes da, diğer uyarılara cevap olarak verilen, gönüllü istemin kontrolüyle yapılmayan, bir "duygusal" çağırma sistemiyle başlatır (Hewes, 1973). İletişimin vücut hareketi, itme ve dürtme, vücut kokusundaki değişme gibi iletişimin diğer fiziksel yanları vardır. Bu yanlarıyla birlikte, ilk iletişim biçimleri sessel, fiziksel ve jesteldir (sözlü olmayan iletişim). İlk insanın kendi doğası ve insan çevresiyle, işaretlerle, oklarla, ağaç mızraklarla, taşlarla ve basit seslerle gerçekleştirilen iletişim tarzı yer/uzay bakımından "aynı yerde-liğe" ve zaman bakımından ise "aynı andalığa" bağlıdır.

Konuşma ve Sözlü Dil

İnsan bütün duyularıyla iletişimde bulunur, fakat, ses ile iletişim diğer duyular yanında daima egemen olanıdır. İnsan, süreçleri ve nesnelere ne denli bilirse bilir yine de, bunu anlatmaksızın tamamlanmış hissetmez. Sesin dile (kelimelerle söylenmeye) dönüşümü dil ve kulağın kullanımını gerektiren sözlü iletişimin temelidir. Ses "olmayla" ilişkilidir, "oluşla" bağıntılıdır; çünkü sesin kendisi olduğu anda, öncesi ve sonrasında, süregiden bir olayı anlatır. Ses zamanın içindedir ve zamana fiziksel olarak bağıntılıdır. Örgütlü zaman ve mekanda ses ve sessizlik, başlayış ve son buluş, egemenlik ve mücadele süreçlerinin sesi ve sessizliğidir. Sessizlik veya sözsüzlük o anda ve yerdekinin sessizliği ve son buluşudur; yeni ve sürekli başlangıçlara başlayıştır.

Sesin kullanılması ile anlamlar üreten dil, bilinç kadar eskidir ve pratik bilinçtir. Dil, bilinç gibi, ancak diğer insanlarla ilişki ihtiyacından, gerekliliğinden doğar (Marks, 1969:19). İnsan iletişiminde, konuşma ve dilin başlangıcı ikinci çağ olarak nite-

lenir ve insanların 100,000 yıl kadar önce konuşmayı kullandıkları tahmin edilmektedir. Hockett ve Aschere göre (1968), "kapalı, kaba çağırma sisteminden" karmaşık ve açık dil sistemine doğru gelişme, ilk insana benzeyen yaratıkların (*proto-hominoids*) bazılarının zorunlu olarak ağaçları terketmeleri, ağaçların azalması ve açık alanların oluşması gibi koşullarla başlamıştır. İnsan-gibiyi insandan ayıran, toplumsal üretim olgusudur. Engels (1876) ve onun gibi düşünenler, sosyal üretim temelinden hareket ederek insan gelişiminde iş/emek kuramını geliştirmişlerdir. Sosyal üretimde, örneğin avlanma kolektif bir tarza dönüşmüştür ve bu dönüşümde araç kullanımı gelişmiş ve bu da dil kullanımının gereksinimini artırmıştır. Ortak üretim ve yaşam sürecinde insan, diğerleriyle üretim ilişkisinde anlamlandırmayı gittikçe açık bir şekilde yapmaya başlamış ve bu anlatımda sesin kullanımında artan farklılaşmayla sözlü inşa gelişmiştir.

Hewes'e göre (1973) araç yapımı ve kullanımı görsel gösterme, izleme, demonstrasyon ve jestsel taklitte, sözsöz anlatıma gerek duyulmadan sağlanabilir. İnsanın sosyal örgütlenmesi, alet kullanımı ve kültür gelişince ve toplam 100 işareti hafızada tutacak belleğin, ihtiyacı karşılayamaz duruma geldiği anla birlikte sözsözleşme başladı.

Berberlikte Biz ve Benlik ve Diyaloğun Oluşması

İnsanlar "yaşamları için temel gereksinimlerini üretmeye başlayınca, kendilerini hayvanlardan ayırt etmeye başlarlar" (Marks, 1969:7). İnsanların birlikte yaşamaya başlamasının anlamı, önceden sadece kendisi ve kendi dışındaki fiziksel çevreyle, yaşamını sürdürmek için mücadelecili ve egemenlik ilişkisi kuran insanın, ilişkisine ve ilişkisini yürütmek için iletişimine önemli bir boyut daha katmasıdır. Diğer insanlar bu katmayla birlikte *ben*'lik ve *biz*'lik oluşturmaya başlarlar. *Ben*'i *biz* ile ayrı anda özdeşleştiren ve ayıran insan, üretim ilişkileri sırasında *sen* ve *bizden* olmayan, dost veya düşman *onları* yaratır. Bu yaratış, beyinsel faaliyetler ve düşünce ile değil, insanın günlük yaşam tecrübelerinin us ile anlamlandırılmasıyla oluşur. İnsanın başkalarıyla birlikte yaşamıyla, kendi başımayken kullandığı kendisiyle ve dışıyla olan iletişimine, "kendine benzer başkasıy-

la" iletişimi katmak zorunluluğu aynı anda ortaya çıkar. Üretim faaliyetleri sırasında ve gelişmesinde diğer insanlarla ilişkisi çeşitlendikçe, bu başkalarıyla iletişim de çeşitlenir.

İnsanın doğayla ve *biz* olarak benimsediği diğer insanlarla ilk ilişkisinin eşitçil ve ortaklaşa şekilde biçimlenmesi, bu sırada işaretler ve diğer sözsüz-anlatım yanında kelimelerin kullanılması ve dilin gelişmesiyle, insan iletişiminin ilk önemli temel tarzı oluşur: Diyalog. Diyalog yüz yüzedir; göze, ağza ve kulağa bağlıdır; zaman ölçüsü bakımından o anda olur. Diyalogda eşitçil alışveriş, ortaklaşalık, anlayış ve diğerlerinin ihtiyaçlarını düşünme vardır. Diyalogda insan faaliyetleri yatay ilişki biçimi çerçevesinde ortak amaçlıdır. Diyalogun sosyal matriksi güvenmeye, alçak gönüllülüğe, sevgiye ve ortak eleştirici arayışa dayanır (Freire, 1973). Diyalogun bu karakteri, diyalogun çıkıp geldiği ilkel toplumsal yapının üretim biçiminin egemen özelliklerindedir (Siegelau, 1979:13).

Diyalogun olduğu yüzyüze iletişimin karakteri sosyal yapıya ve yapıdaki ilişkinin karakterlerine göre değişir. Eşitçil ve dayanışmaya dayanan bir yapıda, aile içi ve dışı, aileler arası ve diğer üretim birimleri arasındaki yüzsel iletişim simetrik veya simetriğe yakın bir özellik gösterir. Yüz yüze iletişim ortaklaşmanın bir uzantısı olur.

Kültürün ve Eğitimin Yaratılması

Bir ağaç dalı ağaçtayken doğadır; kesilip üzerinde çalışılarak dönüşüme uğratılıp değnek, mızrak, yay ve ok yapıldığında, kültür ve kültürün ifadesi olur (Alemdar ve Erdoğan, 1994). İlk üretim biçiminin kültüründe kullanılan mızrak, ok, yay ve çakmaktaşı gibi üretim (ve iletişim) araçları vardır. Sözellik veya sözlü kültür bu tür üretim biçiminin anlatımıdır. Bu anlatımın yansıttığı ilişkide güçlü bir grup ve birliktelik duygusu vardır. Bu birliktelikte, grup halinde olmakla varlıklarını sürdürmektedirler. Ticaretin gelişmesiyle, üretim araçlarının alınıp satılmasıyla, kültüre ticari kültür eklenir. Ticari kültürle birlikte ticari kültürün dili de gelişir. Bu dil ticari pazarın yapısını yansıtır.

İlk biçimlerde insan yaşamını gerçekleştirirken öğrendiği ve yarattıklarını yeni nesillere göstermeyle aktarması ilişki ve iletişimi, eğitimi yaratmıştır. Bu eğitimle iletilen, birikmiş tecrübelerin sonuçlarının verilmesi ve yeni sonuçlar ve tecrübeler için temel oluşturulmasıdır. Bu yolla insan kendi yaşamı üzerinde, kendi yaşamı için, kendi yaşamını kolaylaştırıcı araçlar ve yöntemler kullanır. Eğitim, bir egemenliğin satışını yapan ve bu egemenliğe ücretli/maaşlı ve kölelik arayışıyla birbiriyle yarış içindeki işsiz köleler yetiştiren örgütlü faaliyet biçimine dönüşmesi, kölelik biçimlerinin kurulmasıyla daha sonra olmuştur. Kültürü yeni nesillere aktarımın, sözle ve yaparak-göstererek olduğu kültür ile egemen aktarımın kayıt altına alarak yani yazarak olduğu kültürlerdeki ilişkiler önemli farklılıklar gösterir.

İnsan tecrübelerini, umutlarını, korkularını, materyal ilişkilerini ve metafizik açıklamalarını yeni nesillere aktarırken, aynı zamanda, değişimleri de yaratır ve yaşar. İnsanın tarih boyunca gösterdiği özelliklerden biri de, ihtiyaçlar artık ortadan kalktığı halde, geçmiş ihtiyaçlarla biçimlenen bilinç ve davranış tarzının, yeninin yanında marjinal olarak kalması ve egemenin onun materyal ve ussal temelini silip süpürünceye kadar kendini devam ettirmesidir. Bu tür ilişki ve iletişimde, bir kenara itilen "eski egemenin" egemenlik veya marjinalliğin ötesinde güç arayışının ifadeleri vardır.

Dilayoğun Özelleşmesi ve Dilde Sınıflaşmanın Oluşumu

Artı Değer ve Sosyal Sınıflaşma

Ekonomik artı değer yaratıldığında, kişiler arasında bu artı değer kontrolü üzerindeki mücadeleler de oluştu. M.Ö. 8 ile 4 bin yılları arasında klan/kavim ilişkileri artan iş bölümüyle değişmeye başladı. Artı değer üretilmeye başlandı ve biriktirme olasılığı ortaya çıktı. Artan işbölümü sonucu klan/kavim içinde ürün dağılımında eşitsizlikler oluştu. Bunun sonucu olarak, siyasal güç herkesin çıkarına değil, yaşlıların ve şeflerin çıkarlarını gerçekleştirme biçimine dönüşmeye başladı. Savaşta esir alı-

nanları öldürme yerine, köle olarak kullanmanın ekonomik bakımından daha faydalı olduğu anlaşıldı. Zenginliğin artması ve sosyal sınıfların oluşmasıyla devlet sosyal kurum olarak belirdi ve gelişti. Mısır, Aztek, İnka ve Çin imparatorluğu gibi "despot imparatorluklar" değişime karşı güçlü direnişe sahiptiler ve yüzyıllarca yıkılmadan varlıklarını sürdürdüler (Berberoğlu, 1994:38, 39).

Eski imparatorlukların üst tabakasını asiller ve dini-liderler, orta sınıfları zanaatkarlar ve tüccarlar oluşturuyordu. Alt tabaka işçiler, köylüler ve kölelerden meydana geliyordu. Egemen kölelik biçimleri mutlak sahiplik-köleliği, borç-köleliği ve ceza-köleliği şekillerindeydi. Örneğin, Hitlerlerde toplum şu sınıflara ayrılmıştı: Özgür yönetici sınıf; yarı-özgürler; köleler ve göçmenler. Sümerlerin şehir devletlerinden en önemlilerinden Ur III'te toplum üç farklı sınıftan oluşuyordu: Özgür vatandaşlar, yarı-özgür köleler ve ev köleleri...

Eski imparatorluklarla birlikte sadece maddeler üzerindeki kontrol ve mülkiyet sahipliği değil, aynı zamanda, buna bağlı olarak, insanların insanlar üzerindeki sahipliği ve bu sahiplikteki dikey iletişim biçimi de oluştu. Bu dikey iletişimde, kölenin benliği ismi elinden alınarak ve sadece isteneni yapan bir araç durumuna sokularak yok edildi. İlk Anadolu, Mezopotamya, Mısır, Çin ve Hindistan imparatorlukları köleliğin yaygın olduğu toplumlardı.

Diyalogun Sınıfsallaşması ve Monologun Çıkışı

Eski Anadolu imparatorluklarının yazıtlarında siyasal yönetimin monologu vardır. *Komagene Krallığı'nın* Nemrut dağındaki kalıntılarında, bu monologun metafizikleşmiş ideolojisinin yapılaştırılmış ifadelerini buluruz.

Eski imparatorlukların kölelik düzenine doğru gelişmesinde sahiplik, üretim araçları ile emek gücü üzerinde toplandı. Sosyal biçimlenmeler kendi üretip kendi kullanan veya ortaklaşa üretip ortaklaşa tüketen yapısal biçimden, üretim araçlarına sahipliğe ve güç yapısına göre biçimlenmiş üretim ilişkilerinde aldıkları yere göre gruplaşan kademeler biçimine dönüştü. Üre-

tim araçlarıyla farklılaşmış ilişki, üretimden farklılaşmış pay demektir. İnsanlık tarihinde, yeni üretim güçlerinin (yeni araçları geliştiren ve kullanan güçlerin) gelişmesi ve bunun üretim ilişkilerini değiştirmesiyle yeni sınıflar oluştu ve sosyal biçimlenmeler değişime uğradı. Bu değişimle birlikte iletişim biçimlenmeleri de değişti. Diyalog özel bir ilişki biçimi içine çöktü ve aynı veya benzer sosyal statüye sahip olanlar arasında olmaya başladı. Sosyal tabakalaşmada tabakalar arasında monolog ve tek yönlü baskıcı iletişim biçimi gelişti. Bu biçim yasalar, kurallar, gelenekler, kaideler, adetler, dini merasimlerdeki sessizlik, hürmet, susup-dinleme ve riayet etme ve korku ile beslendi (Siegel, 1979:13). Tek yönlü monolog ve boyun sundurma ve boyun sunma iletişim ilişkileri ekonomik mülkiyet ilişkilerinin açıklayıcısı ve yansıtıcısı olarak belirdi ve gelişti. Eski imparatorlukların aynı sınıf içindeki diyalogda ve sınıflararası monologda sözlü iletişim egemendir. Bu egemenliğe yazı sonradan eklenmiştir. Tarih boyu sözlü gelenek en eski, en kalıcı ve en egemen biçim olmuştur. Sözlü gelenek, diyalogdan dikey ilişkideki monologa kadar değişen biçimleriyle, Anadolu'da 20. Yüzyılın sonlarına kadar egemen olarak kaldı. Aynı yerellikteki sözlü geleneğin yanında, gezginler ve ozanlar bu geleneğin Anadolu'da zaman ve uzay içinde yayıcısıydı. Sözlü gelenekle standartlaşmış yollarla deneyim ve bilgi, kayıt ve geri çağırma (hatırlama) gereksinimi vardı. Bu da, ancak efsaneler, öyküler, destanlar, ağıtlar, atasözleri, vecizeler, şiirler ve fıkralar insanlar arasında ezberlenip sözlü olarak aktarılmasıyla mümkündü. Bu anlatım şekli zorunlu olarak beraberliğin ve belli kültürel biçimlenmelerin sürdürülmesinde önemli bir parçası oldu. Bu beraberlikte egemenlik ve mücadele koşulları değişim için yeniden üretildi. Sözlü gelenek büyük ölçüde yerel karaktere sahipti, fakat bu yerellikte imparatorluğun egemen söylemleri de vardı. Anadolu'nun sözlü geleneği Batı kültürünün kayıtlı ve görüntülü "hikaye kurgulayıcılığı ve anlatıcılığıyla" marjinalleştirilinceye kadar egemen kaldı.

Sözlü iletişimle sadece "o andahlıkla" ilgili bir yaşam sürecini tamamlama gerçekleşmez, aynı zamanda sözlü gelenekte in-

sanların bellekleri kayıt aracı olarak kullanılarak, nesilden nesile aktarılanlar efendiliğin ve köleliğin, temsil edenin ve edilenin konumları, insanlar arasındaki beraberliğin ve bu beraberliğin yapısının desteklenmesinin önemli bir parçası olur. Sözlü gelenekle, elbette, sadece diyalogun ve monologun materyal ve ideolojik yapısı desteklenmez; sözlü gelenek aynı zamanda direnişin ve mücadelenin sürdürülmesinde görevseldir.

Üretim İlişkilerinde Kayıt ve Yönetilenin Bilişi: Yazı ve Okuma

Yazıya Gerekçinim ve Yazının Oluşumu

İlkel yapılarda nüfusun artışıyla fiziksel ihtiyaçlar ve dolayısıyla yaşam gereksinimlerini sağlamak için çevrenin kontrol edilmesi ihtiyacı da arttı. Bu ihtiyaçlara cevap olarak araçlar ve silah için metal işleme, ev içi el-işleri/dokuma, hayvanların evcilleştirilmesi ve sonra yerleşik hayat biçimini getiren tarım gelişti. Yerleşik hayatın ve tarımın gelişmesiyle, hem uzayda/mekanda kullanım arttı; hem de tekerlek ve araba gibi araçlarda ve beceride/ustalıkta gelişmeler oldu. Bu gelişmelerin sonucu üretim de arttı ve tarımsal artık-ürün elde edildi. Bu, el işlerindeki ve tarımdaki artık-ürün mübadelesini (*exchange*) ortaya çıkardı. Bu gelişmeyle aynı zamanda iş bölümü ve kavim içinde sonunda köleliğe giden hiyerarşinin oluştu. Kavimler birbirleriyle ilişkiye geçtiklerinde, emtiaların mübadelesinden daha çok örgütlü sosyal biçimlerin ilk faaliyetleri olan savaşlar geldi. Bu faaliyetler iletişimin yapılaştırılmasında yansıtıldı. Tarımda ve el-işlerindeki gelişmelerle ve artan iş bölümüyle artan uzmanlaşma ve üretimle birlikte, mübadele sadece kavim/klan içinde gelişmedi, aynı zamanda dış ilişkilerde de arttı. Kavimler/klanlar ortak ilgi ve korunmak için veya istila ve talanlarla birleşmeye başladı. Tarımın olduğu yerellik (köyle), el sanatının/zanaatın olduğu yerellik (kasaba) arasında ayrılma arttı. Kasaba gelişmenin merkezi olmaya başladı. Mübadelenin genellemesiyle, farklı insanlar, gruplar ve kavimler arasında yakın ilişkiler kurulmaya başlandı. Bu ilişkilerle birlikte bilginin, tecrübenin ve fikirlerin alışverişi de geldi. Bu gelişmeler sözlü geleneği yetersiz kılan ihtiyaçları ortaya çıkardı. Sözselin şimdilik (zaman)

ve buradalık (uzay/mekan) bağımlılığı, bu yeni gelişmelerin getirdiği zaman ve uzayla yeterince çakışmadı. Kayıt etme gerekliliği oluştu. Bu nedenlerle yazı ve beraberinde gelen okuma gerekliliği ön plana çıktı. Gerçi okuma ve yazma 21. yüzyılın eşiğinde bile yaygınlığa ulaşmadı, fakat başlangıcı, bu gelişmelerin olduğu zamanımızdan 5000 yıl öncesine kadar uzanır (Siegelau, 1979:14; Erdoğan, 1997).

Yazılı iletişim çağı Asya'da, eski Çin ve Amerika'da, Maya ve Aztek Uygarlıklarında 5,000 yıl kadar önce başladı. Görsel-kayıtla iletişimin başlangıcı bundan çok daha önce, mağaralarda ve kazılarda bulunan göstergelerine göre M.Ö. 45,000 yıl öncesine kadar gitmektedir. Resimler mağara duvarlarına M.Ö. 35,000 yıllarında yapılmaya başlanmıştır. 14,000 yıllarında ise doğayı aynen yansıtan çizimlerle karşılaşılır.

İlk kayıt etme ve yazı kullanma ihtiyacı, mülk (ve köle) sahiplerinin mallarının ve alışverişlerinin kayıt altına alınması ve hesaplarının tutulması gerekliliğinden doğdu. Köleliğin ve kölelik imparatorluklarının kurulmasıyla ekonomik ve siyasal yönetimde kullanımı başladı ve yaygınlaştı. Yani, yazının çıkışı tümüyle ekonomik temellidir. Yazı, daha sonra siyasal yönetimin kurallarının ve komşularla yapılan anlaşmaların kayıt edilmesinde, savaşta ve yasal dokümanlarda kullanıldı (Siegelau, 1979). Elle işlenerek yapılan kayıtlar, aracı, amacı ve ürünüyle, yöneticilerin, tüccarların, sahiplerin, lordların, asillerin, beylerin, senatörlerin vb. mülkiyeti olarak kendini gösterdi. Diğer bir deyimle, iletişim, taş, çamur tabletler, ağaç tabletler, papirüs ve hayvan derisi üzerine işlenen yazının kullanılışı, ekonomik yönetimin ve siyasal egemenliğin bir parçası olarak oluştu ve gelişti. Ekonomik gereksinimlerle oluşturulan ilk grafik yazı biçimleri, daha sonra imparatorlukların güç yapısının ihtiyaçlarına adapte edildi. Yazının siyasal kullanımı kamu yönetiminin halkla ilişkiler amaçlı girişimlerinde de görülmektedir: M.Ö. 1800'lerde tahıl üretimini nasıl artıracıklarını anlatan *Sümer Bültenleri* bunun ilk örneğidir.

İlk imparatorluklarda tüccarların saraya bir çalışan gibi bağımlı olmaları veya bağımsız olmaları zaman ve yer bakımın-

dan farklılık göstermektedir. Örneğin, Sümerlerde (UR III) tüccarlar "kraliyet ödeme listesinde" görünmemektedir ve mühürlerinde kraliyet temsilieri yoktur. Gerçi hesap dokümanları tüccarların sarayın acenteleri olarak hareket ettiklerini göstermektedir; fakat bu tüccarlar bürokrasinin üyeleri veya sarayın basit işçileri değildi. Kapadokya ile M.Ö. 2000 yıllarında ticaret yapan Asurlu tüccarlar temel olarak bağımsız tüccarlardı. Aynı yıllarda İran Körfezinde (Bahrain ile) ticaret yapan Sümerler de bağımsız tüccarlardı. Eski Babil'de (M.Ö. 2000-1600) de tüccarları saraya bağlayan bir delil yoktur; bağımsızlardır. Hititliler de bağımsız tüccar olup olmadığı pek açık değil. Fakat Hitit yasaları tüccarların haklarını koruyan kurallar getirmiştir. Bu kuralların bazıları dış ülkelerdeki (örneğin Babil ve Ugaritteki) hakların korunmasına da uzanmaktadır (Hoffman, 1997).

İlk kavimlerdeki sözlü geleneğin yansıttığı ortak varoluş ve sürdürülebilirlik, eski imparatorluklarda egemen güç yapılarının hakimiyetlerini perçinleme ve sürdürme şekline dönüşür. Bu durumda eski "ortak bilinç" sahte bilince dönüştürülmeye başlar; grup duygusu egemenliğin mitlerinden ve ritüellerinden, diğer günlük etkinliklerden geçerek sağlanmasını gerçekleştirme biçimini alır. Bu durumda, siyasal, dinsel ve ticari güçlerin bireyciliği (veya grup bilinci) kendi egemenlikleri için örgütlenmiş grupsal çıkarlar duygusallığıdır. Kölelerin ve diğer egemenlik altındakilerin birey olarak varoluşu bu egemenlik içindir ve kendi için benliğinin gelişmesi egemen yapı içinde eritilmiş ve yok edilmiştir. Köle-insan ve çalışan insan sadece ona sahip olan efendisine, devlete ve örgütlü din gücüne hizmet için vardır. Bu egemenlikte sözlü gelenekten geçerek kölenin zincirine vuruluşu, sözselliğin veya yazının kendi yapısından kaynaklanmaz; onu zincire vuran koşul nedenlidir.

Eski İmparatorluklarda Yazı Araçları

Eski imparatorluklarda yazı araçları büyük çeşitlilik göstermiş ve gelişmesi özellikle taşınabilme ve işlenme kolaylığı ve kalıcılığı yönünde olmuştur. Mezopotamya'da M.Ö. 8000-3100 arasında kayıt etme, hesap tutma ve muhasebe için jetonlar kullanılmıştır (token sistemi).

Sümerler M.Ö. 3500 yıllarında bilinen sembolün sesi belirlediği ilk yazıyı kullandılar. Bu yazı Akadlar, Elamlılar, Babilliler, Asurlular, Hititler ve Urartuların elinden geçerek değişikliğe uğratıldı ve Fenikelilerde fonetik dil oldu. Fenikeliler kendi alfabelerini çivi yazısından yararlanarak geliştirdiler. Sümerlerde yazının başlamasıyla token sistemi gerileme devrine girdi.

Babillerde bulunan en eski yazıtlar, taş tabletlere kazınarak işlenmiş ve her biri bir sözcük ya da düşünceyi temsil eden işaretlerdir (*ideogramlar*). Daha sonra en yaygın yazıt aracı olarak tablet şeklinde yapılan kil olmuştur. Ardından ideogramlar çivi yazısının hecesel işaretlerine dönüşmüştür. Fakat simgesel işaretlerin bir kısmı varlıklarını sürdürmüş ve bunlardan alfabetik sesleri simgeleyen başka işaretler ortaya çıkmıştır.

Mısırlılar M.Ö. 3100 yıllarında hiyeroglifleri geliştirdiler ve alfabe tipine geçmediler. Bilgi tekeli taş üzerine yazılan yazı ve hiyeroglifler merkezindeydi. Mısırlılar M.Ö. 2500'de ana yazı aracı olarak taş ve ağaç yerine papirüs ve fırça kullanmaya başladılar. Böylece yazıyla iletişim aracında uzay içinde "taşınabilirlik" kolaylığı sağlandı. Papirüs kütüphaneleri kuruldu. Yazı sanatının bu gelişimiyle katiplik mesleği gelişti. Hiyeroglif önce gerçek objeleri anlattı, ardından fikirler ve heceleri anlatmak için kullanıldı. Mısır yazısı M. Ö. 2000'lerin ikinci yarısında 24 sessiz harfli alfabeden oluşan Fenike yazısının gelişmesine model oldu. Bu alfabeden Sami oradan da Latin alfabesi oluştu. Çinliler M.Ö. 1400'lerde kemik üzerine yazmaya başladı. Yunanlılar M.Ö.1775'de fonetik alfabeyi aldılar ve M.Ö. 200 yılında hayvan derisinden parşömeni geliştirdiler. M.S. 150'de ilk kez, parşömen, yuvarlak rulo yapma yerine, kitap yapmak için sayfalar içine katlandı. Çin'de, yazılı iletişim aracının geliştirilmesine tekstilden yapılan kağıt eklendi. Tekstil parşömenden daha ucuz bir hammaddeydi ve bu da kağıt üretimi fiyatlarını düşürdü. Sonradan, lambanın siyah isinden yapılan mürekkep yazı biçimine yeni bir tarz kazandırdı. Çinliler M.S. 105'de kağıt ve mürekkep yapmaya başladılar.

Yazıların İçeriği, Biçimi ve Fonksiyonu

Yazının icadı "zamanı gelmiş olan bir fikir" değil, fakat üretim koşullarının zorladığı bir yeniliktir. Yazının içeriği kaçınılmaz olarak bu yeniliği gerektiren koşulların gereksinimini gidecek görevi ve içeriği taşıyacaktır. Eski imparatorlukların yazı sistemlerinde o zamanların kültürel ve düşünsel dünyasını anlamada önemli rol oynadığı belirtilir, fakat yazının gerçek önemi ekonomik, yönetim ve ticaret alanındaki anlamında yatar. Tapınakların geniş kaynakları denetlemeleri gerekliydi; gelirler hesaplanmalıydı; genişleyen kaynak temeli için tek bir kontrol sağlanmalıydı (Childe, 1967).

Eski İmparatorluklardan kullanılan metinler büyük çeşitlilik göstermektedir. Bunların çoğunluğunu siyasal yönetim güçlerinin belgeleri oluşturmaktadır. Babil, Mezopotamya, Hitit ve Asur krallarının yasaları siyasal ve ekonomik ilişkileri, kölelik ve mülkiyet haklarını belirler ve düzenlerler. Anadolu ve Mezopotamya Uygarlıklarının yazıtlarındaki belgelerde memur raporları, satın alma senetleri, vasiyetler, mübadele senetleri, kral mektupları ve komşu uluslar arasındaki ilişkiler, eski imparatorluk düzenlerinin toplumsal yapısı ve ilişkileri hakkında bilgi verirler. Asurluların "*Harran Envanteri*" adıyla anılan belgesinde, hayvanlar, sulama araçları ve köleleri de içeren ve Asurluların sömürge topraklarını kapsayan bir liste sunar (Diakov ve Kovalev, 1987). Hitit kroniklerinde olduğu gibi tarihsel metinler uluslararası egemenlik ilişkilerini öykülerler.

Yazının ilk gereksinim duyulduğu ve kullanıldığı alan ekonomik konum olduğu için, bu alandaki içerik, malın hüviyeti, mülkiyetin belirlenmesi, imza, mal listesi, malın sınıflandırılması, ve mübadelesinin kaydı, hesap kaydı vb. biçimleri içerir. Yazının sonradan siyasal/dini yönetimde kullanılmasıyla, ekonomik içeriğe siyasal yönetim içeriği de eklenmiştir. Bu içerikler, Anadolu Uygarlıklarından kalan yazıtlarda (örneğin tabletlerde) bolca görülebilir. İçerik egemenliğin kendini ifadesidir ve egemenlik altındakilerin sözü veya istemi bu içerikte yer almaz. Egemenlik altındakilerin istemleri ve davranışları, bu yazıtlarda düzenlenir. Örneğin Hammurabi (M. Ö. 1792-1750) yasaları, Ba-

bil İmparatorluğunun kölelik sistemini yasal bir çerçeveye oturtmuştur. Hammurabi yasalarında amaç, egemen kalabilmek için, köleliği adil gösteren kurallar getirmektir (Erdoğan, 1997). Anadolu'nun eski uygarlıklarının "yazılı edebiyatı" güç merkezinin kendini anlatımıdır.

İlk yazı, tablolar ve listelerle grafik biçimindeydi ve konuşmanın değil, kelimelerin temsiliydi. Bu ilk yazılarda efsaneler, halk öyküleri veya edebi biçimlere rastlanmaz; Babil'in tapınaklarında ve saraylarında bulunanlar idari ve ekonomik dokümanlardır (Goody, 1977). Sümer İmparatorluğu'nda geliştirilen ilk yazı ticari amaçlı yazıdır; taşınan mallara bağlanmış, malların hüviyetini belirleyen ve kişisel mühürü taşıyan kil etiketler bu ilk yazı biçimlerini temsil eder. Sonradan, kimlik belirlemede malları resimlerle temsil edilen listeler ve gönderenlerin yazılı imzaları, faturalar, hesaplar, tarihler, malın cinsi, iş adı ve çalışanların ismi, mühürler kullanılmaya başlandı. İsim ve maddelerin detaylarını taşıyan tabletler yevmiye defterlerinin, mizanların ve muhasebe defterlerinin gelişmesine önderlik etti. Bu tür yazı sistemi kamu ekonomisi ve yönetimi ihtiyaçlarından yükselen bir temele dayanır. Dolayısıyla, ilk yazı biçimleri gelişen bürokratik yapılarda ekonomik ve yönetsel amaçlarla kullanılmıştır.

Siyasal yönetim alanında imparatorluklar arasındaki anlaşmaların, üst zümreler arasındaki mektuplar, imparatorluğun yönetimindeki olaylar, yasalar, boşanma kuralları, yeminler, serbest bırakma kontratı, tarihi olayları sıralayan yıllıklar, dini vahiyler, kronolojiler ve savaş hikayeleri biçiminde gelişti. Bu gelişme bugün "tarih" dediğimiz kavramın başlangıcıdır. Bunun yanında kelime listelerinin, olayların listesinin uzantısı olarak ortaya çıkması kategorileştirme ve bilginin gelişmesine önderlik etti (Goody, 1977).

Asurlular ülke içinde haberleşmeyi ve askeri hareketi güvenlik altına almak için sürekli posta bağlantıları kurmuşlar ve taş döşenmiş ulaşım-iletişim yolları yaptırmışlardı. Yazıtlar ve kabartma kalıntılar kralların barış ve savaş zamanındaki yaşam

öykülerini (bahçe ve havuzlarını, eşlerini, ailelerini, kölelerini gösteren) anlatmaktadır. Asur yazıtlarında da gene iç ve dış ilişkilerle ilgili yazıtlar egemendir. Asur saraylarının alçak-kabartmalarında savaş tutsaklarının köleliğe götürülmesi ve asillere işkence edilmesi ve kralın av sahneleri anlatılır.

Egemenliğin bütünsel bir parçası olan örgütlü din, insanın yaşadığı toplumsal koşulları meşru olarak görmesine ve benimsemesine daima önemli ve baskıcı katkıda bulunmuştur. Örneğin, diğer dinlerde olduğu gibi, Sümer'de yazıdan geçerek "Tanrının adaleti tercih ettiğini, fakat aynı zamanda talihsizliği ve kötüyü de yarattığı" vurgulanır; "insan tanrının kullandığı araçtır; yaşamının sonunda onu, hazin bir yer olan alt dünyaya yatırır" (Wolkstein ve Kramer, 1983: 123, 124).

Eski imparatorluklardaki mülkiyet ilişkileri aynı zamanda köle ve mal sayımı ve toprak ölçümü gibi gereksinimler için matematiğin gelişmesini de neden oldu. Zaman içinde yazı; bilim, muhasebe, matematik ve astronomi için zorunlu araç oldu. Pozitivist bilimciler için, yazı uygarlığın referans noktasıdır.

Yönetilenlerin Okumayı Öğrenme ve Yazmayı Öğrenmeme Gereği

Halkın yazmayı öğrenmesine ihtiyaç yoktur, çünkü halkın yazıyla iletişeceği hiçbir emir, vereceği ders veya talimat, gönderceği ve hesabını tutacağı malı yoktur. Okumayı öğrenmek, yazma üzerinde tekele sahip olan yönetim için görevseldir. Fakat yazıyı öğrenmeleri yönetici güçler için karşı-görevselliğe sahiptir. Ayrıca yazmayı öğrenme, yazının kendi biçimi nedeniyle de oldukça zordu. "Hiyeroglif, çivi yazısı, Hint yazısı ve Çin'de geliştirilen yazının öğrenimi, yıllarca süren deneyimi gerektiriyordu. Yazı ustaları bu yüzden toplumda ayrıcalıklı bir statü kazanmıştı" (Alemdar, 1981:16). Ancak Fenike alfabesiyle öğrenme çok daha kolaylaştı. Çok sonra kağıdın çıkması ve yaygınlaşması ve örgün eğitimin gelişmesiyle, okuma ve yazma da ulaşılabilir oldu. Fakat okuma veya yazmaya herhangi bir nedenle gereksinme duyulmadıkça, aracın var ve kolayca erişilebilir olması anlamını yitirir. Bunun en belirgin göstergesi 20.

Yüzyılın ortalarında Anadolu'daki okuma-yazma oranıdır. Televizyonun yayılmasıyla, cehaletin yazıyla desteklenip yaygınlaştırılmasının yerini, görüntülü cahilleştirme ve yönetme almıştır.

Yazma, aracı ve süreciyle, yazan ve yazdıranla, egemenliğin mülkiyetinde olduğu için, örneğin, Anadolu'nun eski medeniyetlerinin on binlerce yazılı tableti arasında, halkın yazıtları yoktur; bu yazıtların hepsi de imparatorluğun yönetimi ve düzenlenişine ilgili yazıtlardır. Mezopotamya'da, Mısır'da, Roma'da ve Yunanistan'daki eski imparatorlukların yazılı kültürel kalıntılarının sahipleri ve içeriklerinin hiçbiri ne halkındır, ne de halk tarafından kendi için üretilmiştir. Yazılı iletişim, imparatorluklar içinde ve imparatorluklar arasındaki siyasal ve ekonomik egemenlik ve kölelik ilişkilerinin düzenlenişinin ve yürütülüşünün kaydı ve iletişisidir. Yazılı iletişimin aracı, amacı, konusu, kullanılışı ve sonucu imparatorluğun mülkiyet yapısını ve mülkiyet ilişkilerinin özelliklerini anlatır.

Söz ve Yazı İlişkisi: Egemenlik ve Anlatım Biçimleri

Sözsöz veya yazısal dil, sosyal ve kolektiftir. Yazının ilk imparatorlukta kullanım biçiminden kolayca anlaşılabilirliği gibi, yazılı kelime, sözün yerini almamıştır. Fakat toplumsal ilişki ve iletişim biçimine yeni bir boyut eklemiştir. Bu yeni boyutun önemi ve kapsamı, gördüğü fonksiyonlarda yatar. Yazı elbette konuşmayı ortadan kaldırmadı. Yazıyı kullananlar arasında, eski konuşma değişir ve söz yazının sistematik biçimiyle sistematikleşir. Ticari ve siyasal-dinsel yönetenler ile yönetilenler arasındaki dil/konuşma farkı hem içerik hem de nitelik bakımından daha da artar. Egemenin dili egemenliğin üretimiyle uğraşırken, egemenlik altındakilerin dili hem mücadele hem de istekli ve zorunlu boyun sununun ifade biçimlerini taşır.

Sözsözsellik, Ong'un deyimiyle (1986) şimdiye bağlı şimdiki gerçek etkinliktir ve doğaldır; yazı ise ölü ve yapaydır. Yazı, insanın dışında ve insana yabancı bilinçli ve yansımacı bir biçim-

de belirlenmiş bir teknolojik üründür. Yazılı kelimeler sesin (ve-kaleten) yerini alır; ta ki içten veya dıştan okuma yoluyla tekrar sese dönüştürünceye kadar bir yüzey üzerindeki işaretlerdir (Ong, 1974:166). Eski imparatorluklarda, belli güçlerin yönetim gereksinim ve amaçlarına hizmet eden yazı, beyine kayıt ve beyinde hatırlama yoluyla tekrar çağırarak kullanmaya, daha güvenilir olan kayıt etmeyi ve bu kayıtları sözselleştirerek (okuyarak) hatırlamayı ekledi. Yazıyla, elbette, sadece insanın değil doğanın, zaman ve yerin kontrolünü geliştirmenin bilimsel sistemli-liğine doğru gidiş başlar.

Söz ve sözle iletişim herkes tarafından ve herkes için vardır; fakat yazılı kelimeyi okumak çok az ve üretmek ise sadece seçilmişlerin mülkiyeti ve kabiliyeti içindedir. Sözlü iletişim, en temel diyalog şekliyle, insanlar arasındaki ilişkiyi kurar ve derinleştirir. Ses birey gruplarının bilinç ortaklığında kurulan gerçek cemaatin biçimlenmesinde önceliğe sahiptir. Ses kişiyi dünyaya yerleştirir ve o andalığı iletir (Ong, 1967:124, 129). Sözselleliğe Ong'un verdiği karakter ancak, diyalog koşullarında egemendir. Sözselleğin diyalog karakteri dikey iletişim biçimi içinde karakter değiştirir ve sansür, yasal yasaklar, gelenekler ve görenekler, görevler ve sorumluluklar adı altında gelen egemenlik ilişki yapılarıyla, söz ortaklaşalığının anlatımından çıkartılır ve egemenliğin gerçekleştirilmesi ve yürütülmesinin aracı olur.

Sözsellekte bellek dışında kayıt yoktur. Yazılı kelime, bellek dışında kayıttan geçerek, kaydedildiği gibi, hatırlamaya yardım eder. Bellek toplumsal bireye aittir; yazılı kelime dışsaldır. Bu dışsallık yazıda araç ve süreç olarak yazanı ve okuyanı üretimde ayırır; kullanımda ise araçtan ve okuma sürecinden geçerek farklı zaman ve yerde, birbirinden soyutlanmış olarak birleştirir.

Sözsellekte, belleklerin dışında, yazılıda olduğu gibi geri dönüşlü bir tarih yoktur. Fakat bunun anlamı elbette, o toplumun tarihten yoksunluğu değildir; fakat şimdiye sıkı sıkıya bağlılığı; dünü ve bugünü yaşamada aynı andalığıdır. Bu aynı andalıkta ses/söz işleyen güç/iktidar kaynağıdır. Kişi ok ve ya-

yı kullandığı gibi, kelimeleri de amaçları gerçekleştirmek için kullanır. Bu amaç ilk kavimde grup temellidir; eski imparatorluklarda ise grupların yerini grupların oluşturduğu sınıfsal yapılar alır.

Sözselle toplumda konuşma nosyonu, tanımlama dilinden çok, faaliyete/etkinliğe dayanır. Söylenenin unutulmaması için çeşitli stratejiler geliştirilmiştir: Öyküler, törenler, ritüeller ve formüller hafızayı güçlendirme (*mnemonics*) üzerine kurulmuştur. Şiir, destan, ağıt ve müziksellik, söylenenleri hatırlamayı kolaylaştıran ve söyleneni bir yere yerleştiren ritmik ölçek içinde anahtar bir fonksiyona sahiptir.

Sözsellede yüksek seviyede fazlalık ve önceden örgütlenmiş parçaları birleştiren formüller vardır. Bu nedenle, sözselle toplumda sözün yapısı analitik olma yerine ekleyicidir. Analitik düşüncede, yüksek kategori alçak kategoriye tabi kılınır, Sözsellekte herhangi bir açık hiyerarşi veya boyun eğme kalıbı olmaksızın basitçe ilaveler yapılır. Belleğin anahtar rolü sözselle gele- nekte büyük öneme sahiptir ve sözsellein egemen olduğu toplumlarda toplumu biçimlendirici etki yapar. Sözselle geleneğin toplumu, geçmişin sürekli şimdiye katılmasıyla dengeli-durgun (*homeostatic*) bir yapıya sahiptir (Innis, 1951:31). Toplum, enerjisinin çoğunu unutmamaya, geçmişini şimdide sürekli olarak yeniden oynamaya doğru yönlendirir. Eşit derecede önemli olarak, konuşma/sözselle faaliyettir ve konuşmanın olduğu yer ve şimdilikte orijinallik ve yaratıcılık yeni hikayeler yaratmada değil, performansın veya iletişimin kalitesinde yatar. Sözlü beyin/us öyküleyici anlatıma, listeler yerine, hikayelere doğru yönelir. Sözsellede, tanımlayıcı ve değerlendirici boyutlarıyla yansızlık değil bir görüş vardır. Dışlayıcı değil, katan ve katılımcıdır. Küçük mekanlarda gerçekleşir ve yüz yüze ilişkilerle insanları birleştirir. Soyut yerine somut ve durumsaldır; dolayısıyla, bileni bilmeyenden ayırmayan tartışmacı veya konuşmacıdır. Tartışmacılıkta egemenliğe karşı aktif mücadelelilik veya karşılıklı katılımcı bağımlılık vardır. Konuşmacılıkta ise, konuşan ve dinleyen arasındaki ilişkinin önceden belirlenmiş ve süregelen egemenlik karakteri ön plana çıkar.

Sözlü gelenek ve bellek, halk için yeterli olmakla birlikte, ekonomi ve yönetim için artık yeterli değildi. Childe'nin belirttiği gibi, yazının ilk kullanımı halk arasında yaygın okuma-yazma yaratmaya yönelik değildi. Uzmanların kullanım alanındaydı ve gittikçe artan karmaşık işbölümü, büyüme ve sosyal tabakalaşmaya uygundu. Hesapların/muhasebenin, tıp ve astronominin koruyucuları olarak, katipler (ve yazılı iletişim) sınıf bölümünü ve yeni elitist kültürün dışlayıcı doğasını sürdürdüler (Childe, 1986). Yazıyla, Innis'in terimiyle "bilgi tekeliyle" belli egemenliğin sağlanması ve sürdürülmesi perçinlendi.

Sözlü geleneğin önemli özelliği sese, kulağa bağlı olması doğasından değil, bilgi tekelinin çıkmasını engelleyen ve diyalog karakterindedir. Bilgi tekelini destekleyen iletişim geleneği, örneğin yazı, baskıcı siyasal otoritenin, bölgesel yayılma, güç ve refahın haklı olmayan dağılımına götürür (Innis, 1951). Tümyle sözlü kültürün aksine, eski imparatorluklarda, zamansal yanlılık, Innis'e göre, bilgi tekeline sahip olan bir elit bir grubun (örneğin Mısır'da firavunlar ve çevresinin, Babil'de rahiplerin ve orta çağa kadar uzanan Katolik Kilisesinin) güçlü bir sınıf oluşturmaya izin veren hiyerarşik sosyal düzenlere önderlik etti (Innis, 1951). Zaman yanlı, taşınamayan veya zor taşınan iletişim teknolojisinin desteklediği toplum yapısı ve egemen üretim ve ilişkiler, iletişimde olduğu kadar diğer üretim yapılarındaki mülkiyet yapıları nedeniyle, hiyerarşik sınıflaşmayı oluşturur, yansıtır ve destekler. Elbette, Innis'in atfettiği bu rol, daha çok, "ön belirleyici etken" değil, kolaylaştırıcı ara etken olarak ele alınmalıdır. Yazı, kendi başına, baskıcı siyasal otorite ve adaletsiz dağılıma götürmez; o otoritenin ve dağılımın bir parçası olarak, o dağılımı gerçekleştiren, sürdürücü ve meşrulaştırıcı görev görür. Sözlü aksine, yazı "kişiler arasında kişilerden geçen bir bellek" tutar. Soyut düşüncüyü kolaylaştırır/destekler ve böylece bilim ve matematiğin yükselmesine ve mülkiyet ilişkilerinin özelliklerine göre belli tekelin gereksinimlerini karşılamaya yardım eder. Bu "bellek" kayıt etme ve kayıtlardan faydalanarak, politikaların gözden geçirilmesi, değerlendirilmesi, planlanması ve uygulanmasında daha etken olma olasılıklarını ortaya çıkarır.

Walter Ong'un belirttiği gibi, bütün söylemlerin ve ilişkilerin paradigmasının yazılı metin olduğunu düşünenler, dillerin sadece çok küçük bir parçasının basıldığı ve basılacağı gerçeğiyle yüzleşmelidir. Çoğu diller metinsiz yok oldular ve yok olmaktalar (Ong, 1986:26). Dünyanın farklı yerlerinde ve farklı zamanlarında konuşulan dillerin onda birinden azı yazılı biçim geliştirmiştir. Yazı geliştirmişler arasında önemli literatür üretenlerin sayısı yüzün biraz üzerindedir (Harris, 1986: 15).

İmparatorlukta Yer ve Zamanda Egemenlik ve İletişim Şebekeleri

İletişim zaman ve yer içinde gerçekleşir ve zaman ve yerle kısıtlıdır. Yer ve zaman üzerindeki egemenlik örgütlü yaşamdaki egemenlik ve mücadelenin zorunlu bir gereğidir. Aksi takdirde ne Hitit, ne Sümer Medeniyetleri kendilerini sürdürebilirler; ne Mısır'daki piramitler inşa edilebilir; ne de günümüzdeki gibi yer ve zamanın kontrolünün iş yerindeki yansımalarını anlatan ücretli/maaşlı kölelik gerçekleşebilir. İmparatorlukların yönetiminde iletişimde zaman ve yer oldukça önemlidir. Yeni, eski ve durağan koşullarla ilgili kararlar ve uygulamalar için zaman ve yer oldukça belirleyicidir. Örneğin, zaman ve yerle gelen zorlukları yenme amacıyla da iletişim araçları geliştirilmiştir. Tekerleğin "icadı" ve kullanımı, taşıma ve ulaşımda hayvanların kullanımı, avlanma ve savaş iletişiminde ok ve yayın kullanımı, aynı zamanda, "ulaşmada" insanın elleriyle ve ayaklarıyla ulaşabileceği yer ve zamanı kısaltmaktadır.

İnsanın kullandığı zamanın yer bakımından aynılığında zaman üzerinde kontrol gereği arka planda kalır. Fakat imparatorlukların yönetiminde, zaman ve yere bağımlı olarak gecikme ve bu gecikmeyle ciddi kontrol ve yönetim durumu ortaya çıkardığından, zaman üzerinde mekana egemenlik kurarak kontrol sağlanmaya çalışılır. İmparatorluğun yönetiminde bu gereksinime ciddi önem kazanır. İmparatorluklar arası siyasal ve ekonomik ilişkiler ve bu ilişkilerde ticaret, savaş ve haber

koşullarının sağlanması ve geliştirilmesi önem kazanır. Bu gereksinimler sonucu olarak ekonomik ve siyasal altyapı (özellikle kara ve yolları) ve bu alt yapıyla ilgili bakım, denetim, koruma ve geliştirme mekanizmaları ve bu mekanizmalarla bütünleşik giden ve iletişimi hızlandıracak iletişim ağları kurulması gereği ortaya çıkar. Bu ağları ilk imparatorlukların hepsinde çeşitli kapsamlarda götürürüz. Çin'den Hindistan'a; Hindistan'dan Mısır'a ve Anadolu'ya; Mısır'dan Afrika'ya; Afrika'dan ve Anadolu'dan geçerek Avrupa'ya kadar uzanan geniş alandaki imparatorlukların merkezlerinden geçen kervan ve savaş yolları üzerinde çeşitli biçimlerde iletişim şebekeleri/ağları kurulmuştur.

Zaman ve yere egemenlikte, ilk çağlarda (ve orta çağlarda) su ve kara yolu, komşu ve uzak yerlerle yapılan savaş ve alışveriş ilişkilerinde kullanılan egemen kullanım alanıydı. Eski imparatorlukların su yolları hem üretim hem de ticari ve kontrol mekanizmalarının kurulması ve geliştirilmesi için önemli roller oynamıştır. Suda kayıklar ve karada evcilleştirilmiş eşek, at ve deve gibi hayvanlar ve hayvanla çekilen arabalar/kağnılar taşıma ve iletme araçları olarak kullanıldı (Childe, 1986). Eşek ilk kullanılan hayvanlardandır. M.Ö. 3000 yıllarında Mısır'da eşekten yararlanılıyordu ve kullanımı giderek yaygınlaşmıştır. İletişimi hızlandırmak için at, deve ve koşucular kullanılmıştır. Öküz arabası ve eşeğin yerine atın önce M.Ö. 2000 yıllarında Asya'da, ve sonra Avrupa ve Afrika'da, "çöl gemisi" denen devenin M.Ö. 1000 yıllarında çölde kullanılması iletişimin hızını artırmıştır (Alemdar, 1981).

Tekerlekli araçlar M.Ö. 4000 yılı sonunda kullanılmaya başlamış ve M.Ö. 1800'lerde parmaklıklığı biçime dönüşmüş, at kullanımıyla da hız artırılmıştır. Tekerlekli araçlar M.Ö. 2000 yıllarında Mısır'dan Suriye'ye kadar uzanan geniş bir alanda kullanılıyordu (Alemdar, 1981). Elbette iletişim sadece bir mesajın veya "bir anlamın iletimi" çerçevesinde olmadığı gibi, atın çektiği tekerlekli araçlar da sadece ticari taşımayla sınırlı değildi; savaş ve barış iletişiminde yaygın olarak kullanılıyordu. Kervan yolları, ipek ve baharat yolları, imparatorluk yolla-

rı siyasal ve ticari egemenlik ilişkisi ve iletişiminin sağlayıcısıydı.

Kullanılan ulaşım ve iletişim sistemleri zamanın koşullarına göre oldukça hızlıydı: Bir kervan, Childe'in belirttiğine göre, Suriye bozkırlarında günde 36-48 kilometre yol alabiliyordu (Childe, 1974, quoted in Alemdar, 1981).

İletişim şebekeleri sadece elektrik ve elektronik çağa ait değildir. Eski imparatorlukların hepsi, egemen oldukları toprakları yönetimde yer ve zamanı daraltmak için oldukça yaygın ve geliştirilmiş iletişim şebekelerine sahiptiler. Eski Çin Çu Hanedanı döneminde yönetici sınıflar oldukça karmaşık bir iletişim şebekesi kullandılar. Eski ticari yollar sürekli geliştirildi. Moğol Yuan Hanedanı, 4. yüzyılda, 1600 posta istasyonu, 70,000 çalışan ve 40,000 atıyla beş yol-şebekesi üzerinde yaygın bir iletişim ağı kurmuştu. 18. yüzyıla ulaşıldığında, örneğin Rusya'nın *semaphone* mesajları iki saatte 1,000 mil katediyordu (Mulgan, 1994:100). Pers (İran) İmparatorluğu M.Ö. 500'lerde Sus - Sard, Sus - Horasan ve Sus-Basra Körfezi arasında ulaşım ve iletişim ağı kurdu (Ahamenid sistemi; Alemdar, 1981:19-22). İmparatorluğun posta şebekesi (ki elbette halkın mektubunu taşııyordu) atla bir günde gidilecek duraklama yerleriyle birleştirilen bir şebeke sistemi oluşturuyordu.

Sonuç

Tarihsiz bilim yoksunluk içindeki bilimdir. Karmaşık teknolojik gelişmeler, yapılar ve ilişkiler, özellikle iletişim alanı, mümkün olduğu kadar bütünüyle anlaşılmalı istenirse, geçmişteki durumlarının bilinmesi gerekir. Bu da araştırma zorunluluğu getirir.

Siyasal ve ekonomik sistemlerin kurulması ve kontrolünde taşımanın ve iletişimin önemini ancak tarih ve siyasal ekonomide özellikle Marksist ve Marksist etkili yaklaşımlarda görmekteyiz. İlk imparatorlukların incelenmesini iletişim açısından ele alan en önemli bilim adamı Kanadalı tarihçi ve siya-

sal ekonomist H. Innis olmuştur. Innis'e göre, bilginin zaman ve mekan içinde yayılmasında iletişim teknolojisinin önemli etkisi vardır; "mekan yanlı" medya, gücün merkezleşmesini ve mekanın yerelleşmesi (*decentralization*) yerine, yer üzerinde kontrolü teşvik eder. İmparatorluklar dayandıkları iletişim kanallarını ve medyasını kontrol yoluyla daima güçlerini tutma ve uzatmayı aradılar (Innis, 1951). Innis'te iletişim teknolojileri, diyalektik olarak, kullanımlarıyla hem tekellerin gelişmesi hem de ona karşı gelme biçiminde görev görürler. Yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri bir toplum birimi içinde ve toplum birimleri arasındaki dengesiz gelişme ötesinde değildir. Bu teknolojiler yeni coğrafi farklılaşma ve eşitsizlik biçimleri ile yeni mekansal/uzaysal yapılar ve ilişkiler sunarlar. Ong, McLuhan, kültürel antropologlar ve tarihçiler, sözselliği ve yazıyı evrensel veya toplumsal tümce olarak ele almışlardır. Sözselle ve yazısal gelişmede, Durkeim ve Weberci anlamda işbölümü ve sosyal tabakalaşmaya vurgulanarak sınıfsal karakterler bir yana itilmiştir. Aslında, ne sözsellik ne de yazısalılık aynı derecede herkese mal edilebilir. Söz ve yazı örgütlü insan ilişkilerinin bütünleşik bir parçasıdır ve örgütlü yapının karakterinin ötesinde evrensel nesnel bir görevselliğe sahip olamaz. Eğer örgütlü yapı eski imparatorluklarda olduğu gibi yüksek derecede bir hiyerarşik özelliğe sahipse, sözlü ve yazılı iletişim tarzları bu yapıyı yansıtır. Söyleyenler, emir verenler ve dinleyip boyun sunarak yapanlar vardır. Yaratılan egemen sözlü mitolojilerde anlatılanlar, bu hiyerarşik yapının kutlanması ve kutsanışıdır. Yaratılan mücadeleci mitolojiler ise çıkmazı ve çıkmazdaki kurtuluş arayışını anlatır. Bu anlatım da Orta Çağda köylülerin tanrı adını kullanarak, tanrı adına onları ezene baş kaldırıp tanrı adına katledilmelerine benzemektedir. Kendini ezenle ortak olan tanrılara, alt tanrılara, tanrıçalara kurtuluş için sığınmak...

Yazının icadından beri binlerce yıl geçmesine rağmen, Anadolu halkının ne yazmaya ne de okumaya gereksinimi olmuştur. Anadolu, okur-yazarlığın kullanıldığı egemenlik altında kontrol edilmiştir. Yazının gelmesiyle, eski imparator-

luklardaki (veya günümüz Anadolusundaki) insanların "psikolojisinde," kendini ve dünyayı anlamlandırmasında, yazının doğasından gelen nedenlerle değişmeler olmamıştır. Olamaz, çünkü çok büyük çoğunluk için yazı günlük ilişkilerinde yoktur, orada değildir, elinin veya beyninin bir uzantısı olarak kullanılmamaktadır. Orada olmayana, fakat ekonomi, siyasal ve dinsel yönetimde olanı, herkese genelleştiremeyiz. Genelleştirsek, ancak egemenliği gerçekleştirme, mitler yaratma ve yönetimde uygulama aracı olarak niteleyebiliriz. Uygarlıkların farklı dönemlerinde kil, papirüs, parşömen gibi çeşitli iletişim medyası baskın olmuştur. Her iletişim aracı egemenliği belirli biçimdeki bilgi tekeli tipini destekler ve her yeni araç kendi bilgi tekeliyle diğerinin yerini alır (Innis, 1951).

İletişimde güç, söyleyene ve bu söze karşılık verilmesi olanağını sadece uyma ve boyun sunma olarak biçimlendirene aittir. Baudrillard ve kültürelcilerin bazılarının söyleminin aksine, bu güç sembolik ilişkilerin karakterinden çıkıp gelen bir gerçekten çok daha öte, sembolüğü biçimlendiren mülkiyet ilişkilerinin kurduğu egemenliği sürdürme mekanizmalarından kaynaklanır. Materyal hayatın günlük üretiminde kölelik ilişkileri olmazsa, köleliğin dili ve söylemi de olmaz: Köleliğin dilinin ve söyleminin oluşuyla (kültür ve ideolojiyle) kölelik çıkmamış ve oluşmamıştır.

Dilin varlığı, dilin özgürce kullanılacağı anlamına gelmez. Dil yansız, nesnel ve evrensel gerçeklerin tanımlanmasını ve anlamlandırılmasını getirmez. Özellikle, toplumsal yaşam içinde dilin kullanımı (neyin nasıl, ne koşulda kullanılıp kullanılmayacağına belirlenmesi ve egemenliği) nesnellüğün ve hatta kişinin kendisine göreliğin bile ötesine ve üstüne geçebilir. Kendini Tanrıyı temsil eden krala, şeyhe, lidere adayan kişinin dili ve bu durumunu anlamlandırması kendi koşullarını değiştirme ve kendini kendi koşullarıyla kendisi için anlamlandırma önüne ciddi engeller koyar. Dilin görevi, bu durumda, egemenin çıkarları ve dünya görüşü çerçevesi içinde hapsedilmiştir. Bu hapsedilmede, elbette bu dili kul-

lanan insanın sadece alternatifleri kapatan zorlamayla değil aynı zamanda katılmayla hapsedilişi vardır. Gabriel Josipocivi'nin belirttiği gibi, dili kullanmak, başkaları tarafından işlenmiş-yaratılmış bir aracı kullanmaktır. Tümünü sadece kişisel dilde anlatılamaz. "Bütün diller yabancı dillerdir... Hiçbir zaman benim dilim değildir, çünkü BEN için bir dil yoktur. Biz halihazırda kullanılan dilin anlaşılabilir zorunlulukları içine doğarız. Bireyler bu anlaşmayı kıramaz. (Josipovici, 1982: 71-2).

İletişim teknolojisi üretiminden kullanım süreçlerine kadar toplumsal üretimin bütünlüğünde yapılaşır. Yazı teknolojisinin ve iletişiminin ilk imparatorluklarda yapılaşması "kültürel" olarak nitelenen "düşünsel" tarafından değil, ekonomik olarak nitelenen materyallik tarafından belirlenmiştir. Bu belirlenmeyle birlikte, yazı geleneği eski toplumların önce ekonomik ve sonra siyasal/dinsel güç merkezlerinde konumlanmış ve güç yapılarının kontrol ve yönetim gereksinmelerine cevap vermiştir.

İletişim incelemelerinin, ilkelden çağdaş kadar çeşitli toplumsal biçimler ve bu biçimlerdeki egemen iletişim yapıları örnekleri üzerine daha fazla eğilmeleri gerekir. Bu süreçte cevap aranması gereken önemli soruların başında "toplumların neden yapısal değişime uğradıkları" gelir. Bu soru, iletişim üretim biçimiyle birlikte toplumsal üretim biçimleri arasındaki geçişi açıklama sorunlarıyla ilgilidir. Bu da, toplumsal ve iletişim yapılarının siyasal ekonomisi ve tarihine eğilmeyi gerektirir. Birinci soruya bağlı olarak gelen ikinci önemli soru, insanın kendini ve toplumunu anlamlandırması ve bu anlamlandırmanın değişimiyle ilgilidir. Neden düşünce tarzları zaman ve mekan içinde farklılaşmaya/değişikliğe uğrar? Bu ikinci soru, bilinç, fikirler ve ideolojiyi açıklama sorunlarıyla ilgilidir ve 1990'lara gelindiğinde birinciden çok daha problemlerle bir sorun biçimine dönüşmüştür (Benzeri sorular için bk. Jhally, Schiller, Garnham, Murdock, Marks). Bu iki temel soruya cevap aramada, özellikle ikinci soruyla ilgili "akademik uzmanlaşmanın" getirdiği ve bilinçli olarak yapılan

akademik dilde uzman fetişleştirme sonucunda da, cevaplardan çok daha fazla sorunla karşılaşmaktadır.

Elbette bu incelemenin değerlendirmelerinin genelliğinin ötesine geçip, kendi toplumumuzda ve tarihimizdeki özel konumları ve iletişim yapılarını ele alıp incelemek gereği vardır. Bu gereksinme Türkiye'de kendimizi anlama zamanının çoktan gelmesi ve bunun aciliyeti karşısında, daha da önem kazanmaktadır.

Kaynakça

- Alemdar, K. (1981). *Türkiye'de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri*. Ankara: AITIA.
- Berberoglu, B. (1994). *Class Structure and Social Transformation*. Westport, Conn: Praeger.
- Childe, V. G. (1951). *Man Makes Himself*. N.Y.: New American Library.
- Childe, V. G. (1967). *What Happened in History*. NY: Pelican Books.
- Childe, V. G. (1971). *Doğunun Prehistoryası*. Ankara: TTK.
- Childe, V. G. (1974). *Tarihte Neler Oldu*. Ankara: Odak Yayınları.
- Classen, C. (1993). *Worlds of Sense: Exploring the Senses in History and Across Cultures*. London: Routledge.
- Cohen, M. (1970). *Language: Its Structure and Evolution*. Paris: Imprimerie Nationale.
- Diakov, V. ve Kovalev, S. (1987). *İlkçağ Tarihi*. Ankara: V Yayınları.
- Engels, K. and F. (1972). *The Origins of Family, Private Property and the State*. London: Lawrence & Wishart.
- Engels, F. (1975). *Labour in the Transition From Ape to Man*. NY: International Publishers.
- Erdoğan, I. (1997). *İletişim, Egemenlik, Mücadeleye Giriş*. Ankara: Imge.
- Erdoğan, I. (1997a). *İnsanın Zincirine Vuruluşu*. Ankara: Doruk.
- Goody, J. (1987). *The Interface between the Written and the Oral*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goody, J. (1977). *The Domestication of the Savage Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Harris, R. (1986). *The Origin of Writing*. La Salle, IL: Open Court.
- Hewes, G.W. (1973). "Primate Communication and the Gestural Theory of Language." *Current Anthropology*. 4 (1-2).
- Hockett C.F. & R. Ascher (1968). *The Human Revolution. Culture: Man's Adaptive Dimension*. M.F.A. Montagu (der.) içinde. New York: Oxford University Press.
- Hoffman, A. (1997). *The Laws of the Hittites; A Critical Edition*. Leiden: E. J. Brill.
- Innis, H. A. (1951). *Bias of Communication*. Toronto: University of Toronto Press.
- Innis, H. A. (1972). *Empire and Communication*. Toronto: University of Toronto Press.

- Jhally, S. (1993). "Communications and the Materialist Conception of History: Marx, Innis and Technology". *Continuum: The Australian Journal of Media & Culture*. (7)1.
- Josipovici, G. (1982). *Writing and the Body*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Leclercle, J. (1990). *The Violence of Language*. London: Routledge.
- Marx, K. (1973). *Capital Vol. I*. NY: International Publishers.
- Marx, K. and Engels, F. (1969). *German Ideology*. N.Y.: International Publishers.
- Mulgan, G. J. (1994). "The Dynamics of Electronic Networks." *The Polity Reader in Cultural Theory*. London: Polity Press.
- McLuhan, M. (1962). *Gutenberg Galaxy*. Toronto: University of Toronto Press.
- McLuhan, M. (1964). *Understanding the Media*. NY: Signet.
- Morris, S. (1992). *Taking Ancient Mythology Economically*. Leiden: E. J. Brill.
- Morris, S. (1995). *Economic Structures of Antiquity*. Westport, Conn: Greenwood Press.
- Ong, Walter (1986). "Writing is a Technology that Restructures Thought." *The Written Word: Literacy in Transition*. G. Bauman (der.) içinde. Oxford: Oxford University Press.
- Ong, W. (1974). "The History and The Future of Verbal Media." In Silverstein, A. (ed.) *Human Communication: Theoretical Explorations*. New York: John Wiley & Sons, pp.165-184.
- Schiller, H. (1976). *Communication and Cultural Domination*. White Plains, NY: International Arts and Sciences Press.
- Siegelau, S. (1979). "A Communication on Communication." In Mattelart, A. and S. Siegelau (eds.) *Communication and Class Struggle, Vol. I*. N.Y.: International General, pp. 11-22.
- Williams, R. (1974). *Television: Technology and Cultural Form*. London: Fontana.
- Wolkstein, D. & Kramer, S. (1983). *Inanna: Queen of Heaven and Earth*. NY: Harper & Row.

Reproducing Ethnicity and Cultural Identity in Diaspora

Abstract

This article seeks to come to an understanding of the politics of ethnicity, identity and religion among Turkish Muslims in Britain. The main objective of this article is to analyse how Turkish identity is constructed and what are the roles of family, culture, organisations and religious groups in the reproduction and transmission of traditional values to the young generation.

This article is based on an ethnographic research among Turkish residents in Britain. Research methods involved participant observation, in-depth interviews and a survey. Seventeen months of fieldwork in the north-east London and two months fieldwork in Berlin were carried out to collect ethnographic data. During the research, 77 people were interviewed in-depth, 93 young Turks participated in a survey and 29 people took part in group interviews.

Diasporada Etnik ve Kültürel Kimliğin Yeniden Üretimi

Özet

Bu makalede İngiltere'de yaşayan Müslüman Türklerin etnik, dinsel ve kültürel kimlik politikalarının anlaşılmasına çalışılmaktadır. Makalenin temel amacı, Türk kimliğinin nasıl kurulduğunu ve geleneksel değerlerin genç kuşaklara aktarılmasında aile, kültür, dinsel gruplar ve diğer örgütlerin rolünü incelemektir.

Çalışma İngiltere'de yaşayan Türkler arasında uygulanan etnografik bir araştırmaya dayalıdır. Araştırma yöntemleri, katımlı gözlem, derinlemesine mülakat ve anket taramasıdır (survey). Etnografik verilerin toplanmasına yönelik saha çalışmasının on yedi ayı Londra'nın kuzey-doğusunda ve iki ayı Berlin'de yürütülmüştür. Araştırma sırasında 77 derinlemesine mülakat yapıldı, 93 Türk gencine survey ve 29 kişiye grup mülakat uygulandı.

Talip Küçükcan
University of Warwick
Centre for Research in
Ethnic Relations